
Els moviments socials urbans a Catalunya

Anna Alabart i Vila

Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales
Universitat de Barcelona

Resum: En aquest article ens referirem als moviments socials urbans i restringim el terme a aquells que tenen els fets urbans com a objectiu prioritari, que és allò que els confereix la raó de ser. En concret, tractarem el moviment **associatiu veïnal** i el moviment **okupa**. Dos moviments amb una història ben diferent. El moviment veïnal celebra ja el seu trentè aniversari. Va néixer durant el franquisme i té darrera una llarga trajectòria de reivindicacions, accions i consecucions. El moviment *okupa*, en canvi, és relativament recent. S'inicia a finals dels anys vuitanta —mol·ligat al procés d'encariment de l'habitatge i de la precarització del treball— i es presenta a l'escena pública, amb força, l'any 1996.

L'article fa un tractament diferenciat d'un i altre moviment. El primer, el de les AAVV a Catalunya, és tractat en clau teòrica. Es discuteix el seu caràcter de "nou moviment social" i s'estudia el seu peculiar model de coordinació des dels seus inicis. Es descriuen les etapes per les quals ha travessat i la seva significació política. S'aborda el tema de l'organització del moviment —en clau *d'acció col·lectiva*—, tot exposant les limitacions de la teoria olsoniana per explicar-lo. Finalment es planteja la incidència que ha tingut en la societat civil. En relació als *okupes*, l'anàlisi és molt més breu. Considera si s'ha desenvolupat com a grup *d'interès propi*, tot argumentant la idea contrària: és un moviment social que

representa el crit d'uns joves que han d'integrar-se en una societat que no els satisfà i que els nega els mitjans per poder desenvolupar-se com a persones i com a ciutadans, d'acord amb els seus propis plantejaments. El darrer punt de l'article es dedica a comentar les relacions amb d'altres moviments socials que actuen a la ciutat i la *xarxa de xarxes* que així va creant la societat civil.

Paraules clau: Moviment social; nou moviment social; AAVV; *okupas*; ciutadania; participació; béns públics; consciència col·lectiva; acció col·lectiva; acció autotèlica; massa crítica; incentius selectius; *xarxa de xarxes*.

A les grans ciutats tothom està tan atrafegat que sembla que ningú no podrà preocupar-se de res més que dels problemes propis, o, com em deia una amiga l'altre dia: «tot és tan enrevessat que ja fem prou en no suposar cap càrrega per als altres». I, efectivament, l'atur, les dificultats laborals, la família, els estudis, la necessitat de fer arribar els diners a fins final de mes són qüestions que absorbeixen l'activitat diària i el pensament de la major part de les persones. D'altra banda, «l'organització social» —aquesta entel·lequia que ningú no sap ben bé d'on surt ni qui la garanteix— ja funciona. Potser sí que al món i a la pròpia ciutat hi ha molts problemes. Però individualment hom pot pensar que, amb tanta gent como hi ha, la seva aportació tampoc és tan necessària. De fet, si no fa res, ni es notarà. D'altra banda, hom té la sensació que els problemes existents el depassen. ¿Què pot fer una persona davant de les guerres, la pobresa, la precarietat del treball, la manca d'habitatges o la contaminació del planeta? El sentiment d'impotència se suma a la inutilitat o, almenys, a l'escassa transcendència de l'esforç. La tranquil·litzadora idea que ja s'elegeixen uns representants i que els polítics ja ho resoldran completa el quadre.

La capacitat de sorpresa no afecta discursos com l'anterior. El que realment sorprèn és que hi hagi persones que actuïn d'una altra manera. El que és digne d'observació i d'estudi és que hi hagi persones que s'agrupin per defensar qüestions o per solucionar problemes que, sent de tots, es perceben com a no particulars. I, és clar, que a les nostres societats hi ha una tupida *xarxa d'entitats* i d'organitzacions que, amb plantejaments palesament altruistes, treballen, dia rera dia, perquè millori la qualitat de vida a les ciutats, perquè les persones tinguin habitatges dignes, perquè el respecte cap a d'altres cultures no esdevingui solament «indiferència», perquè la pobresa desaparegui, perquè tothom tingui dret a una ocu-

pació i a un sou que li permeti viure, perquè no hi hagi ni nens ni dones maltractades, perquè el medi ambient es mantingui lliure de contaminacions, i, en definitiva, perquè la igualtat i la solidaritat es converteixin en les pautes directives del comportament social.

Més encara, a tots els països industrialitzats i des de finals dels anys seixanta, han sorgit una sèrie de grups que davant de problemes socials que consideren molt urgents: es proposen canviar la percepció dels ciutadans i crear estats d'opinió que impulsin el canvi. Són els **nous moviments socials**. A diferència dels moviments socials tradicionals (partits polítics i sindicats), els moviments alternatius no són grups que defensin interessos d'una determinada classe social, ni responen a ideologies polítiques específiques. El seu objectiu últim no és el benefici directe dels seus associats o seguidors sinó, com s'ha dit, la creació d'una *consciència col·lectiva* sobre problemes als quals fins aleshores s'havia prestat poca atenció i que, d'una o altra manera, afecten tothom. Sovint aquests problemes ni tan sols incumbeixen directament les persones que formen part del moviment. És impossible, doncs, catalogar-los com a «grup d'interessos»; en tot cas cal definir-los com a grups que cerquen la consecució de *béns públics*.¹

En aquest article ens referirem només als moviments socials urbans i restringirem el terme a aquells que tenen els fets urbans com a objectiu prioritari, i que els confereix la raó de ser. En concret, tractarem el moviment associatiu veïnal i el moviment *okupa*. Tanmateix, el darrer punt el dedicarem a comentar les relacions amb d'altres moviments socials que actuen a la ciutat i la *xarxa de xarxes* que així es crea, analitzant la importància social i política d'aquesta realitat.

El moviment associatiu veïnal

Sota el títol de *Jornades de participació ciutadana*, el moviment associatiu veïnal celebrarà el novembre el seu trentè aniversari. Efectivament, fou l'any 1968 quan, aprofitant la llei d'associacions de 1964, van sorgir les primeres associacions de veïns. No totes eren de nova creació. De fet, havien estat precedides per les anomenades «comissions de barri» que, malgrat que en principi eren una forma d'estendre les lluites sindicals (de la llavors unitària i clandestina

¹ Aquí utilitzem el terme «bé públic» segons la definició aportada per M. Olson: aquell de l'ús del qual no se'n pot privar ningú. Hagin intervingut o no en la seva consecució, tots els ciutadans hi tenen accés.

organització de CCOO), ben aviat es van convertir en un moviment veïnal que denunciava els problemes que els barris —especialment els més populars— i els ciutadans tenien plantejats².

Trenta anys d'història i de lluites proporcionen material suficient per escriure llibres sencers on es recullin reivindicacions, accions i consecucions. Però, a més, també signifiquen una trajectòria temporal prou àmplia com perquè pugui intentar-se un tractament del moviment en clau més teòrica. L'extensa bibliografia existent cobreix de forma exhaustiva i acurada el primer enfocament³. En relació al segon, en canvi, hi ha poques aportacions. Serà doncs en aquesta línia més teòrica com es plantegi el present article.

El moviment veïnal com a nou moviment social

El naixement de les associacions de veïns a Catalunya coincideix temporalment amb l'època en la qual es desenvolupen a Europa Occidental i a Nord-Amèrica els anomenats «nous moviments socials». Malgrat néixer de la mà de CCOO i dels partits polítics d'esquerra, constitueixen en el seu inici un exemple de nou moviment social, tot i que amb algunes especificitats, com ara s'intentarà exposar:

1) L'objectiu prioritari del moviment veïnal fou, des del principi, aconseguir que tots els ciutadans prenguessin consciència de ser-ho i actuessin com a tals. No solament preocupava guarir d'especulació i d'abusos els barris i els veïns; el movia també la necessitat d'acabar amb l'aïllament que, sent propi de les grans ciutats, el franquisme havia exacerbat. D'aquí que l'exigència de democràcia i participació directa fossin —i continuïn sent—, junt amb les reivindicacions per una millor qualitat de vida, els «leitmotiv» del moviment.

La unitat de treball era el barri: una realitat prou sentida en els municipis catalans com per poder constituir un punt de referència i d'identificació de «comunitats» de ciutadans. És cert que en algunes grans ciutats, com per exemple Barcelona, no tots els espais eren reconeguts com a barris per aquells que hi vivien o hi treballaven⁴.

² Que es faci referència a les comissions de barri no significa que aquests grups esdevinguessin sempre AAVV ni que fossin l'única organització que evolucionés cap a AAVV. L'origen de les associacions fou divers: associacions de caps de família, grups de veïns, associacions de carrer, centres socials, grups parroquials etc, a més de les esmentades comissions de barri. Però, l'orientació política del moviment sí que va desenvolupar-se de la mà de les comissions de barri i dels dos partits principals que hi havia darrera d'elles: el PSUC i Bandera Roja.

³ Entre les publicacions existents es poden esmentar: FAVB: *La Barcelona dels barris*; Domingo, M. i Bonet, Ma. R.: *Barcelona i els moviments socials urbans*.

⁴ "Viure o treballar en el barri" és la definició de veï que utilitzen la majoria de les AAVV en els seus estatuts.

Aquesta va ser una de les primeres tasques del moviment: crear consciència de barri entre els veïns. En alguns casos es van haver d'organitzar campanyes informatives per garantir-ho⁵. Però el cert és que en arribar 1979, els barcelonins en referir-se al lloc de residència, abans d'esmentar la seva adreça concreta, anomenaven el barri: «visc a Sants», «a Gràcia», «a l'Esquerra de l'Eixample»⁶.

Que els veïns prenguessin consciència de la situació dels seus barris, de les mancances urbanístiques, sanitàries, educatives, d'habitatge o de transport fou l'altre objectiu prioritari. Per això, calia elevar el nivell d'informació i formació dels veïns. Més encara, es tractava d'impulsar una dinàmica comunitària que alhora que potenciés les relacions entre les persones, afavorís la participació d'aquestes en la consecució dels equipaments i serveis que el barri necessitava, dels béns públics que havien d'estar a l'abast de tots els ciutadans.

Encara que totes les qüestions apuntades també es plantejaven en els altres països del món occidental, la dictadura política i la inexistència d'un estat de benestar les feia aquí especialment punyents.

2) La consideració del moviment veïnal com a sustentador d'interessos públics és un punt que requereix ser comentat per aclarir, com a mínim, dues rèpliques que podrien oposar-s'hi:

a) La primera rèplica té a veure amb el fet que el moviment estigui organitzat a partir d'associacions de barri⁷. Això podria fer pensar que «el grup d'interès» és el subgrup de ciutadans que resideix o treballa en un determinat barri. Però aquesta limitació no ha estat mai real en el moviment associatiu català. No ho ha estat perquè, com després s'exposarà, sorgeix com un moviment coordinat des dels seus inicis. Així, alhora que planteja i defensa les problemàtiques específiques de cada indret, elabora un projecte únic de ciutat.

b) La segona rèplica possible fa referència al conjunt dels veïns d'un barri. Pot pensar-se que les AAVV, com la majoria d'entitats, responen als suggeriments i necessitats dels seus associats. De ser així està clar que estariem davant d'un grup d'interessos, però el cert és que l'organització del moviment associatiu no ha tingut en cap

⁵ Per exemple, a l'Eixample barceloní, quan es va muntar l'AAVV de l'Esquerra de l'Eixample es va haver d'organitzar una campanya d'informació en relació al nom del barri.

⁶ ANNA ALABART: "Associacions de Veïns i barris de Barcelona". Tesi Doctoral, 1981

⁷ Cal diferenciar entre moviment, organització i mobilització. Moviment és el grup d'opinió que denuncia una determinada problemàtica i que defensa i promou formes de solució, en aquest cas sobre qüestions urbanes i de ciutadania. Dins de cada moviment hi ha distintes organitzacions (en el nostre cas, associacions, coordinadores i federacions de veïns). Finalment, les mobilitzacions corresponen a moments culminants en els quals el moviment es manifesta i demana el suport de la societat.

moment aquesta limitació. Certament a les assemblees de cada associació de veïns hi van els qui són socis. També són ells els qui elegeixen els càrrecs que hi ha en el moviment associatiu (pocs, i més formals que amb poder real). Fins i tot són ells els qui més aprofiten les activitats que l'associació organitza o els qui tenen més possibilitats de plantejar quins són els problemes més greus del barri. Però, a banda de la inexistència de constriccions per fer-se soci de l'entitat, aquesta es manté receptiva a les problemàtiques, suggeriments i necessitats de tots els veïns del barri. A més, a partir de les «assemblees d'afectats», són els propis veïns, siguin o no socis de l'associació, els qui directament decideixen i gestionen la forma de plantejar i resoldre els problemes que apareixen. L'associació actua només com a suport. Les accions se sustenten, per tant, en una relació autotèlica: és l'esforç comú dirigit a la consecució de béns públics. Les estratègies, ja ho veurem, es basen en la publicitat dels problemes i en cercar el suport del màxim nombre possible de ciutadans.

El moviment de les AAVV de Catalunya, un model coordinat des dels seus inicis

Potser cal respondre a la pregunta de quines han estat les causes de la dinàmica que s'ha exposat en el punt precedent i que resulta força peculiar en l'inici d'un moviment. De fet, i tal com també s'ha apuntat, la manca de democràcia va comportar que els partits polítics i els sindicats ideessin maneres de connectar i de fer arribar els seus plantejaments a la majoria dels ciutadans. Amb aquesta finalitat varen crear les primeres «comissions de barri». Quan aquestes es varen reconvertir en grups que lluitaven per les necessitats dels veïns, i van esdevenir —nominalment, o de fet— associacions de barri, havien heretat la dinàmica de coordinació que els partits i sindicats els havien conferit. Dues coordinadores de comissions de barri⁸, primer; la Coordinadora de Sant Antoni⁹, després, i, finalment, la Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona¹⁰ van

⁸ Alhora que muntaven les comissions de barri, els dos partits que majoritàriament hi havia al darrera, organitzaren també la coordinació a escala municipal. Existien, doncs, dues coordinadores: la del PSUC i la de Bandera Roja, que malgrat desacords esporàdics, es reunien per deliberar i discutir sobre les estratègies a seguir.

⁹ Sorgí el 1970 i, malgrat que mai no va tenir un reconeixement legal, la seva acceptació va ser unànime per part de tot el moviment. Dins d'ella hi havia comissions de barri, comissions gestores que esperaven l'acceptació de la seva associació per part de Govern civil i de les AAVV ja legalitzades.

¹⁰ El 1972 es creà la FAVB, però inicialment només estava composta per les associacions de comerciants (bombillaires). La integració de les AAVV no es produí fins el 1975.

fer possible, des d'un principi, no tan sols la coordinació de les associacions barcelonines sinó la de les del conjunt de Catalunya. A la majoria dels municipis es va adoptar el mateix model de Barcelona i, a més, a partir de 1979 es van organitzar trobades col·lectives d'associacions i federacions del Principat. Anys més tard, aquesta coordinació es regularitza a partir de la fundació de la CONFAVC (Confederació d'Associacions de Veïns de Catalunya), al 1988 .

Els avantatges d'aquest model, a banda de la seva eficàcia, són clars: es va evitar haver de travessar una etapa de possibles accions locals desconnectades; es va impulsar un model d'organització i de lluita en el qual cada una de les associacions reforçava i era reforçada per la resta. A més va propiciar la configuració d'un model de ciutat i territorial alternatiu al que llavors es defensava des de l'Administració.

La història del moviment: etapes

Trenta anys d'història obliguen a distingir diferents etapes quan es vol explicar la història del moviment. De fet s'han travessat èpoques i situacions ben diverses des del punt de vista de la política i de l'economia del país. I, com és lògic, els canvis han afectat el moviment associatiu. Per això encara que sigui molt breument, voldríem apuntar les característiques dels diferents moments i fer referència a les possibles causes que han motivat l'evolució. Una evolució que cal analitzar sense solució de continuïtat: al final de cada període, ja hi són presents moltes de les condicions que caracteritzen l'etapa següent.

La primera etapa s'estén des de finals dels anys seixanta fins la mort de Franco (novembre de 1975). Correspon a l'inici i extensió del moviment. Les primeres associacions es creen en els barris perifèrics, on els problemes són més greus.

Si el moviment associatiu s'hagués aturat en aquest punt, estaríem, segurament, davant d'un moviment tradicional: seria la *precarietat de recursos*, l'exigència vital de cobrir necessitats tan bàsiques com l'habitatge digne, les condicions higièniques dels barris, la dotació en sanitat, ensenyament, etc. les que haurien originat que els veïns, davant l'escassetat, s'agrupessin per resoldre problemes de caire estrictament material. De la mateixa menra com els obrers havien constituït els sindicats per defensar els seus interessos —des del sou a les condicions de treball—, els veïns s'agrupaven per reivindicar tot el que els mancava. És aquest primer moment allò que fa que alguns estudiosos es refereixin al moviment de barris com a «*sindicalisme veïnal*»¹¹.

¹¹ Utilitzen aquest terme, entre altres, Manuel Castells i Jordi Borja

Però l'extensió del moviment, —que es produeix seguint l'origen—, fa que les coses s'hagin de plantejar en una altra clau. Les associacions van sorgint en barris com Zona Franca, Nou Barris, Sant Antoni, Sants..., però també a l'Eixample, Sarrià o Sant Gervasi, fins a cobrir, pràcticament, tot el mapa barceloní. I el mateix succeeix en d'altres municipis catalans. En molts d'aquests barris no es podia parlar de dèficits greus. Els objectius del moviment, per tant, no es poden entendre com estrictament materials¹² Tampoc van ser els ciutadans més directament afectats pels problemes urbans els qui van promoure les AAVV. I és que els objectius del moviment veïnal depassaven les necessitats materials i de grup concret. Si al principi d'aquesta etapa potser es podria considerar que els objectius del moviment eren defensius, ben aviat aquests plantejaments van quedar superats i el moviment es proposà de mobilitzar la ciutadania i construir un altre tipus de ciutat més participativa, democràtica i solidària.

La segona etapa, que va des de 1975 fins les primeres eleccions democràtiques (1977), constitueix l'època més dinàmica i alhora la més polititzada —potser com a conseqüència d'això—. Es fonamenta i té les seves arrels en la dinàmica del moment anterior. Les reivindicacions es multipliquen. El moviment fa un esforç notabilíssim de dinamització cultural, política i cívica dels veïns. Conferències sobre els partits polítics, sobre sindicats, sobre temes específics de la cultura catalana i sobre qüestions de gènere, sexualitat i planificació familiar; classes per adults i classes de català i recuperació de festes populars s'alternaven amb deliberacions i discussions sobre plans d'urbanisme, campanyes contra l'especulació i la reclamació d'equipaments i serveis.

Per aconseguir que l'Administració proporcionés tot allò que es reclamava com a imprescindible calia que els ajuntaments obrissin les seves portes i fossin sensibles a les necessitats dels barris i de les ciutats. Però això no era possible amb un govern dictatorial. No hi havia diàleg; funcionava la repressió i la lluita reivindicativa. Res més. A les reclamacions pròpies del moviment veïnal calia sumar-hi, doncs, de forma explícita, les necessitats de llibertat i d'autono-

¹² Com a anècdota que reforça l'afirmació, quan l'Associació de Veïns de l'Esquerra de l'Eixample va presentar el munt de papers per a la seva legalització, Martín Villa, llavors Governador Civil de Barcelona, els va fer cridar per preguntar-los: «i vosaltres què preteneu? Que sorgeixin associacions veïnals a Nou Barris o al Poble Sec o a la Zona Franca s'entén perquè allà hi ha molts problemes de caire urbanístic. Però, a l'Eixample?» No ho veia gens clar. O, millor dit, ho veia claríssim: era la constatació del sorgiment d'un moviment de masses que mobilitzava els veïns contra la dictadura, per la democràcia i la participació.

nia. Sols així el veí podria arribar a obtenir el seu estatus de ciutadà. Sols així es podia avançar i millorar les condicions de vida de tots els barris.

Al final d'aquesta etapa el moviment veïnal català comptava amb més de 300 associacions de veïns¹³. El grau de coneixement que la població tenia de les AAVV era molt elevat; la seva imatge, altament valorada. Això va permetre que el moviment exercís una forta influència sobre els veïns, fossin o no socis de les associacions. D'altra banda, entre els seus associats i dirigents hi havia militants de distints partits polítics i gaudia de la col·laboració i suport de moltes entitats catalanes¹⁴.

Atesa l'empenta que havia cobrat, el moviment associatiu veïnal, al final d'aquesta etapa, es va convertir en el portaveu visible de la clandestina Assemblea de Catalunya. En aquesta condició, la FAVB va convocar, l'1 de febrer de 1976, una manifestació que va reunir més de 60 000 persones. Va ser la més nombrosa de totes les que es van fer durant la dictadura i va rebre el suport de totes les entitats de caire democràtic. El moviment esdevenia el baluard de la lluita per la democràcia.

El marc d'actuació del moviment associatiu veïnal comença a canviar quan es legalitzen els partits polítics (1977). El seu nou estatus els obliga a distribuir recursos i energies entre els seus anhels de govern i els moviments de base. L'elecció va ser clara: era prioritari assegurar-se la presència a les diverses esferes de govern.

L'inici del **tercer període** l'assenyalen les primeres eleccions legislatives democràtiques; el final, les primeres eleccions municipals.

Quan els partits polítics d'esquerra i centre guanyen les eleccions a Catalunya, el moviment veïnal celebra la victòria com a pròpia. S'ha aconseguit la democràcia i ara el govern estarà, progressivament, en mans de persones que representen els ciutadans. L'eufòria d'aquells moments va comportar una dinàmica sense precedents: festes al carrer, projectes de participació, revistes, llibres, conferències, exposicions. Totes les ciutats catalanes eren una deu d'idees, entre les quals destacaven els acords presos en alguns municipis per aconseguir que, ja abans de les eleccions municipals

¹³ A Barcelona hi havia 80 associacions, i el nombre d'associats ratllava les 100.000 persones

¹⁴ A més dels partits polítics i dels sindicats (CCOO), donaven suport al moviment els Col·legis Professionals, les universitats i moltes entitats ciutadanes com, per exemple, Amics de la Ciutat. També comptava amb l'ajut d'alguns sectors de la premsa i de la ràdio. I, no es pot oblidar la col·laboració i ajut que va rebre de determinats sectors de l'Església, tal com demostra Joan Costa a la seva tesi doctoral.

democràtiques, governessin persones que comptaven amb el suport dels ciutadans: eren *els pactes per a la democràcia*. Va ser el moment de màxima eufòria del moviment. La seva veu era escoltada i, malgrat que es va decidir aturar tota actuació que no fos estrictament urgent sota el lema de “*Salvem Catalunya per a la Democràcia*”, la seva incidència era màxima.

Des del punt de vista organitzatiu aquesta etapa es caracteritza per un aprofundiment pel què fa a la coordinació: es fa la primera trobada d'associacions de Catalunya (1979), es connecta i es col·labora amb d'altres moviments socials; es promouen secretariats d'entitats en els barris i, finalment, s'estableixen relacions estables amb altres moviments veïnals de fora del Principat.

Les eleccions democràtiques consoliden la presència de l'esquerra en el govern, però marquen, alhora, el final d'una època. El PSC i el PSUC aconseguixen les alcaldies de la majoria de les grans ciutats. Ara caldrà organitzar la col·laboració entre els representants elegits i els veïns que, dia a dia, es preocupen que en els seus barris hi hagi una millor qualitat de vida.

El quart període correspon a l'època de la democràcia municipal i s'estén des del 1979 fins avui, tot i que podria desdoblar-se en dues parts: la primera, caracteritzada per una forta crisi del moviment; la segona, per un ressorgiment de la dinàmica veïnal.

Efectivament, després de les eleccions municipals, comencen les dificultats: el moviment associatiu veïnal havia d'adaptar-se a la nova situació i ho havia de fer sense la col·laboració dels partits polítics. Per la seva part, els nous consistoris necessitaven absorbir tot el protagonisme. Les friccions van ser freqüents. En alguns municipis, els equips de govern van anar marginant el moviment perquè la seva acceptació els resultava problemàtica, aprofitant que la seva força anava minvant. En d'altres, va ser el moviment el que va tendir a censurar el protagonisme que prenia l'Ajuntament i que es judicava com a excessiu. La desconfiança entre les dues formes d'intervenció política (la representativa i la de base) es va convertir en norma. Malgrat que uns i altres van cercar formes de col·laboració i d'actuació conjunta, la relació era moltes vegades difícil.

La crisi del moviment associatiu va coincidir amb l'inici d'aquest quart període. Les causes de la crisi van ser moltes i diverses. Cal esmentar des de la crisi econòmica —que capficava molts veïns, absorbits pel problema de trobar una ocupació—, fins la pèrdua d'objectius clars per part d'un moviment que, especialment en la tercera etapa, s'havia volcat en aconseguir la democràcia¹⁵, passant pel

¹⁵ ANNA ALABART: “Les AAVV: conquestes i factures”, a *Nostra Utopia*, 1986

desencís de molts i la professionalització d'altres. També ens podem referir a la manca d'experiència en l'acció que els moviments tenien dins d'un marc democràtic. Fins i tot es pot fer una consideració en relació a les formes d'acció pròpies dels nous moviments socials, de les quals després es tractarà. De fet calia plantejar-se com fer-ho per evitar la institucionalització del moviment i, sobretot, la seva absorció per part de l'Administració. Les regles del joc havien canviat i calia plantejar-se les coses d'una altra manera. Per unes i altres raons, el moviment, entre 1981 i 1985, sofreix una davallada important: perd socis, redueix les seves activitats, hi ha desconcert quant als objectius i a les tàctiques que cal seguir, es desfila la xarxa de coordinació i, encara que són poques les associacions que desapareixen, són moltes les que estan a punt de fer-ho.

De mica en mica, però, les coses van canviant. Els serveis als veïns passen a ocupar un lloc privilegiat en l'activitat de les associacions, tot i que els objectius primers continuen centrats en el foment de la dinàmica participativa i en les reivindicacions (urbanisme, transport, habitatge, medi ambient, equipaments escolars, sanitaris, culturals¹⁶.) Han aparegut noves problemàtiques: la dels immigrants provinents del tercer món, la de l'atur i el treball en condicions precàries, el progressiu envelliment de la població, etc. a les quals cal fer front, generalment, amb la col·laboració d'altres entitats i moviments. Aquesta extensió de la col·laboració els dona un nou sentit a tots. És ja el moment present, quan sembla que vint anys de democràcia han permès un aprenentatge capaç d'orientar una col·laboració entre els ajuntaments i els moviments socials i, en especial, amb el de les associacions de veïns.

L'organització del moviment veïnal en clau d'acció col·lectiva¹⁷

La teoria de l'acció col·lectiva gaudeix de sòlid prestigi a l'hora d'explicar el funcionament de moltes entitats destinades a aconseguir béns públics. Però, resulta eficaç per explicar l'organització i la dinàmica dels nous moviments socials en general, i del moviment veïnal en particular?

S'intentarà mostrar que aquesta perspectiva és, com a mínim, insuficient, ja que, malgrat que en el moviment veïnal hi ha certs elements i processos que semblen poder ser entesos a partir d'ella, d'altres queden fora del seu abast. Certament l'aspecte reivindica-

¹⁶ *La Barcelona dels barris*. Op. cit.

¹⁷ La teoria de l'acció col·lectiva va ser construïda per Mancur Olson i exposada en el seu llibre *The Logic of Collective Action*, 1965.

tiu de les AAVV —quan el grup cerca uns objectius concrets, i per tant instrumentals—pot ser explicat en clau olsoniana. Però en el moviment hi ha un altre tipus de relacions que són clarament autotèliques: tan important o més que assolir amb èxit les reivindicacions ho és el treball conjunt, la relació dels veïns, el foment de la democràcia i de la participació ciutadana. Aquests objectius —no instrumentals— queden fora de la teoria de l'acció col·lectiva.

La força del moviment associatiu veïnal, com la de tot moviment, es basa en el conjunt de persones que el dinamitzen i mantenen i en la capacitat d'aquestes per aconseguir una incidència, en el conjunt de la població, de les idees defensades. L'indicador del primer paràmetre el constitueixen, doncs, els socis i, sobretot, els més actius.

Segons la teoria de l'*acció col·lectiva*, en funció del nombre de socis, una determinada associació pot haver d'afrontar dos problemes: el que es genera quan el nombre de participants és molt gran (dilema dels *grans grups*), i el que es deriva d'un nombre de socis massa reduït (insuficiència de la «*massa crítica*»¹⁸).

El primer dels problemes es va plantejar en algunes associacions en la dècada dels anys setanta. Segurament el nombre massa elevat de socis va ser la causa d'un dels dilemes que més va capficar els membres actius de les AAVV. Fins i tot en els moments més eufòrics, les associacions de veïns semblen tenir una espècie de punt màxim, no superable, pel que fa al nombre de socis. Els resulta molt fàcil aconseguir cinc-cents socis, difícil arribar als mil i quasi mai no superen els dos mil cinc-cents. I això en uns barris on hi viuen més de 100000 veïns. Més encara, el nombre de socis, que es manté força estable, és el resultat de continuades entrades i sortides. Per què el percentatge de veïns que s'apunten a les associacions és reduït i sovint la seva permanència és limitada en el temps? La resposta, aparentment podria sustentat-se en la dinàmica pròpia dels *grans grups*. Segons el plantejament de Mancur Olson¹⁹, quan els grups són massa grans els seus membres deixen de tenir com a «*incentiu selectiu*»²⁰ la relació amb els altres i les *sancions* —positives i negatives— de les pròpies *actuacions*. Solament els grups petits són capaços de fomentar l'associació i l'acció-o els grups grans però organitzats a partir de grups “federal” — perquè solament dins d'ells

¹⁸ La *massa crítica* pot definir-se com el nombre mínim de persones necessàries per posar en marxa una certa acció col·lectiva.

¹⁹ MANCUR OLSON, “La lògica (de la acció col·lectiva)”. Cap II de *Auge y decadencia de las naciones*, 1986.

²⁰ *Incentiu selectiu* és aquell incentiu que, sense ser el que donar sentit a l'entitat, actua com a imant de nous socis.

la participació i col·laboració directa *obté el reconeixement*²¹ dels membres del grup.

Les associacions que van caure en el parany del *gran grup*, hi van fer front a la manera teoritzada per l'Olson: organitzant-se en grups petits. D'una banda, van constituir les *vocalies*; d'altra banda, van tendir a subdividir les associacions. Però, la raó de l'encert en la decisió no s'ajusta a la teoria de l'acció racional aplicada als grups grans. Més aviat respon al desig d'aprofundir en la democràcia i la participació²². Aquests objectius, és clar, també esdevenen dificultats quan el grup esdevé massa gran.

A continuació s'aporta una breu descripció del que va ser l'organització a partir de les vocalies i de la subdivisió d'associacions per oferir elements concrets en relació al que s'acaba de exposar.

Les *vocalies* eren grups de treball que es preocupaven per un tema concret. A la majoria de les AAVV hi havia vocalia d'urbanisme, d'habitatge, de sanitat, d'educació, de cultura, etc. Hi havia també vocalies que acollien grups específics, com les de dones, joves, gent gran o gais. Fins i tot hi havia associacions que havien creat vocalies de relacions externes, de butlletí, de festes o de secretaria per atendre, de forma col·lectiva aquestes tasques. Les vocalies —especialment les del primer grup esmentat—, representaven la part més dinàmica de les associacions. Es preocupaven d'estudiar el barri en el tema de la seva competència i procuraven detectar els problemes abans que es presentessin com massa crítics; cercaven solucions alternatives i explicaven a la resta de socis i veïns les seves propostes i conclusions. Eren grups petits i constituïen autèntics fòrums de deliberació col·lectiva.

L'altra estratègia seguida va ser crear noves associacions. Quan això es feia, les noves entitats es mantenien relacionades. Podríem dir que “federades” entre elles. Algunes activitats i reivindicacions es realitzaven conjuntament; d'altres eren dutes a terme des d'una de les associacions i potenciades per la resta. Això els permetia no

²¹ El subratllat, que és nostre, s'ha introduït perquè aquests mots donen la clau del tipus de relacions que són pròpies dels grups que estudia Olson. L'incentiu és l'obtenció d'un reconeixement per part dels altres membres del grup o les sancions negatives que es podrien derivar de no desenvolupar les tasques compromeses o de fer-les malament. En cap moment es considera -perquè s'està tractant de grups distints als que conformen els moviments socials en general i el veïnal en particular- que el més important sigui el treball en sí, la relació amb els altres que a partir d'aquí s'estableix, la participació directa per la participació directa.

²² En una línia que lliga amb l'ideal republicà de democràcia clàssica, quan es defensava que la ciutat ideal era aquella en la qual un ciutadà es podia dirigir a la resta “d'una sola veu” (és a dir, directament)

perdre la força que confereix la grandària del grup quan es tractava de reivindicar o de negociar. Tenien l'avantatge de treballar els problemes d'un espai i d'un veïnat més reduït i de poder fomentar millor les relacions *cara a cara*. A més, aquestes associacions també s'organitzaven en vocalies. La creació de noves associacions potenciava la participació directa de més veïns i afavoria la incidència del moviment en el barri. Aquesta hauria estat la tàctica seguida, si el moviment no hagués entrat en crisi. La teoria olsoniana es queda novament sense arguments explicatius, excepte pel que fa a les reivindicacions.

Amb la crisi, el nombre de socis, com s'ha dit, es va reduir i les vocalies van anar desapareixent a la majoria de les AAVV. Quan això succeeix, el problema que es presenta és molt més greu: la manca de participants actius pot arribar a situar-se per sota de la «*massa crítica*» i això pot impedir tota dinàmica. De fet, durant període 1981-1985, algunes associacions van topar-se amb aquesta realitat. La majoria, però, van poder superar-la amb una forta dosi de voluntarisme per part dels qui encara hi treballaven. En molts casos es van fer a la idea que calia esperar. Es tractava d'aguantar, de no desmuntar res. Sovint, era només per això per al que comptaven amb prou gent. Les actuacions externes es van minimitzar. En canvi, cercant possibles solucions, es van aplicar noves idees com la del *banc d'intercanvi de serveis*²³, i es va tendir a ampliar els *incentius selectius*, és a dir, aquells que sense ser els que donen sentit a l'entitat, actuen com a imant de nous socis. Aquest va ser l'origen de l'ampliació dels serveis que avui ofereixen les AAVV (assessorament jurídic, classes i cursos diversos, excursions, servei d'atenció als infants els dies laborables, esplai, etc.). Tot i que també per aquests serveis els recursos són escassos, resulten més fàcils de mantenir i d'organitzar del que ho eren les vocalies. És un compàs d'espera, però ha significat la salvació de moltes associacions. Era, d'altra banda, la possibilitat de mantenir obert un camí (el de la participació directa) que és —al menys parcialment— en si mateix, la fita.

La incidència del moviment veïnal en la societat civil

El segon indicador de tot moviment social és la incidència que aconseguix sobre el conjunt de la població.

Aquesta qüestió cal analitzar-la recordant les diverses etapes per

²³ Un banc d'intercanvi de serveis consisteix en la possibilitat que un veí s'ofereixi a fer aquella tasca per a la qual té temps i preparació a qui necessiti el servei. Alhora, pot demanar que d'altres l'ajudin a fer una determinada tasca que ell no pot o no sap fer.

les quals ha travessat el moviment. Cada una d'elles té per al moviment veïnal uns avantatges i uns desavantatges.

— En l'època franquista el principal inconvenient era la legalitat vigent. Una legalitat que impedia reunions i amenaçava tota acció col·lectiva. Per participar en una manifestació, assistir a una reunió o atrevir-se a parlar de democràcia, es podia passar per comissaria i haver de “donar explicacions” (o que te les “arrenquessin”). La por se sumava a la manca de facilitats.

Per contra, les situacions eren tan flagrantment injustes que la població disposada a col·laborar directament o de foma indirecta formava un grup important. No resultava difícil despertar la consciència veïnal contra les especulacions, la situació urbanística de carrers sense clavegueram o la problemàtica d'aquells habitatges que feia l'OSH. Tampoc ho era aconseguir que el veïnat estigués al costat de les AAVV quan aquestes reclamaven ser escoltades per l'Administració o quan es denunciava la no representativitat dels governs locals. Fins i tot era relativament senzill que s'entengués com a única forma de “relació” amb les “autoritats” l'organització de manifestacions o d'accions (caceres de rates, tancades, tallades de trànsit, concentracions per impedir construccions o enderrocaments d'edificis). Accions que es convertien fàcilment en *mediàtiques* gràcies a la col·laboració de certs periodistes i locutors de ràdio. La col·laboració d'entitats de tarannà democràtic era, així mateix, un fet. Col·legis Professionals, universitats i entitats, a més dels partits polítics no legals i de CCOO, confluen amb els plantejaments del moviment veïnal i participaven tant en la formació-informació dels veïns, com en l'elaboració de plans urbanístics o sectorials alternatius.

Fins i tot la pròpia Administració en l'època de la transició semblava sumar-se a les reivindicacions del moviment veïnal. El cas més notable fou el del batlle Socias. No tan sols va actuar convertint de fet la FAVB en organisme consultiu (la cridaven per qualsevol emergència que ocorregués a la ciutat) sinó que, a més, s'agregà a la campanya “Salvem Catalunya per la democràcia” que en termes pràctics significava que els ajuntaments maximitzessin les compres d'espais lliures o d'edificis —que la crisi econòmica havia situat a baix preu— però sense, de moment, introduir-hi cap canvi. Calia esperar els representants electes perquè, a partir de la voluntat popular, decidissin el destí i la forma dels esmentats espais.

El moviment associatiu veïnal havia aconseguit convertir-se en un corrent d'opinió i acció indiscutit.

— Quan arriba la democràcia els plantejaments canvien i quasi s'inverteixen els termes en relació a quins eren els problemes als quals

havia de fer front el moviment veïnal i quins eren els avantatges. D'una banda, calia esperar que els fraus i l'especulació es reduïssin. La veritat és que, en aquells moments, es creia que desapareixerien. D'altra banda, es confiava que de mica en mica s'anirien resolent els problemes acumulats durant anys. Als ajuntaments democràtics hi arribaven persones amb un pensament social i polític similar al dels qui treballaven en el moviment associatiu. Molts d'ells n'havien estat socis; alguns, fins i tot, dirigents. Per tant, el diàleg substituïria l'enfrontament, i la deliberació es faria entre els ciutadans i els seus representants.

Les coses no van resultar tan senzilles. Els nous consistoris, pot ser en un excés de zel —no tant democràtic com d'eficàcia—, varen absorbir el protagonisme i van posar en mans de tècnics la solució de molts problemes. Ara no es tractava tant de discutir plantejaments o orientacions polítiques com, sobretot al principi, de qüestions que es presentaven com a tècniques. I aquí el moviment associatiu, bastant deixat a banda pels professionals que en altres èpoques el vetllaven, relliscava. Això no obstant, l'assistència de les AAVV als Consells municipals o als Consells de districte, per mantenir-se informats de tot el que es faria, com a mínim al seu barri, era una constant a la major part de municipis.

Començaven a defallir puntals bàsics del moviment: els associats, afectats, molts, per la crisi econòmica, cercant, d'altres, la seva realització professional —sovint ajornada en els anys anteriors—, van anar abandonant l'activitat a les AAVV. La FAVB (i la citem només com l'exemple més significatiu d'entitat de segon ordre, donada la complexitat del municipi barceloní) era depassada en moltes de les seves funcions. A les AAVV cada cop se'ls feia més costa amunt reunir-se, capficats com estaven en les qüestions particulars del seu barri. Es corria el perill que la federació esdevingués una carcassa sense contingut, més i més allunyada de les entitats de base. D'altra banda, la democràcia introduïa, com s'ha dit, noves regles de joc: ja no es podia reivindicar a partir de manifestacions o d'accions mediàtiques. Calia, com a mínim, primer, negociar i intercanviar opinions amb els qui havien estat elegits pels ciutadans. Difícilment es podia crear un estat d'opinió favorable a determinades propostes si no s'acceptava seguir els processos, més o menys feixucs, que els governs locals havien establert. A més, el poder de les AAVV també quedava minvat perquè els mitjans de comunicació havien deixat de fer-se ressò dels seus plantejaments. I, si per cridar l'atenció, per propulsar la notícia i fer-se sentir, plantejaven una determinada acció, aquesta havia de presentar-se com a molt imaginativa i gens

virulenta.

S'havia format un nus gordià: per reeixir en una negociació, cal tenir el poder de fer prevaldre les pròpies opinions i propostes. El poder pot venir de comptar amb solucions tècniques alternatives, —cosa bastant difícil quan un moviment veïnal s'ha d'enfrontar amb uns ajuntaments plagats de tècnics que treballen amb dedicació plena— o pot provenir d'aquella persuassió que, en l'arena democràtica, es deriva del vot: la convicció per part d'un consistori que, si no atén una determinada demanda, això el perjudica electoralment, pot comportar que s'avingui a escoltar i a negociar amb el moviment. La valoració contrària, porta l'ajuntament a considerar la proposta d'aquella entitat com una intromissió o com una molèstia. S'acusa llavors el moviment d'excessivament crític i se'l margina.

La pedra filosofal, el desllorigador del nus, esdevé, per tant, comptar amb el suport de molts veïns. Però, com arribar-hi? S'ha entrat en un cercle viciós que resulta, a més, agreujat pels recursos escassos amb els quals compta el moviment associatiu. El moviment s'alenteix i, a més, pocs són els qui s'arriben a saber allò que fa.

Com resoldre-ho? Es podria accedir a institucionalitzar el moviment, a convertir-lo en quasi un apèndix de l'organització administrativa local que es dediqués a aplaudir totes les seves accions. Però això, és clar, seria el final del moviment. Es podria — i és el que s'està fent— lluitar per la independència del moviment tot proclamant la necessitat —que crec que en aquets moments comença a filtrar-se com a valor col·lectiu social— de la participació directa del ciutadà, tot oferint des de les AAVV, formació-informació sobre les qüestions locals. Es podria —i també s'ha fet— aprofitar aquells moments que, en ser propers a les eleccions, es converteixen en màgics per l'atenció que els polítics dediquen als suggeriments, crítiques i propostes que es fan des de la base i per l'especial receptivitat dels mass media. Es podria —i en això s'està—, reforçar la coordinació i les propostes globals sobre la ciutat, que ara ja no està restringida a un municipi, sinó que s'estén per un territori més ampli que, en el cas de Barcelona, comença a superar la Regió I. Es podria —i tampoc això s'ha deixat a banda— emprar tots els recursos que les noves tecnologies estan posant a l'abast per ampliar i millorar l'intercanvi d'informacions i de punts de vista²⁴.

²⁴ Com exemple, s'està experimentant una "xarxa ciutadana" que, amb el nom de Benet, ha promogut la UPC de Barcelona. Forma part d'un projecte més ampli, EPITELIO, destinat a utilitzar les xarxes telemàtiques per promoure la lluita contra l'exclusió social. Dins d'aquest projecte hi participen grups d'universitats i ONGs de diferents països. La xarxa ha nascut fomentada des de la base i ofereix espai perquè el conjunt de la societat civil interactui i cooperi.

Els okupes: un moviment urbà que apareix amb força

Si les AAVV ens han permès estudiar la història d'un moviment que va arrelar durant els anys setanta, en la darrera època de la dictadura franquista, el moviment *okupa*, que apareix amb força l'any 1996²⁵ —tot i que s'ha anat gestant des de mitja anys vuitanta—, ens permet donar notícia de la dinàmica d'un moviment nou, lligat a un dels problemes més punyents de la societat catalana actual: l'encariment dels habitatges.

Considerar els *okupes* com un grup d'*interès propi* que cerca de resoldre la seva necessitat d'habitatge, és no entendre, en absolut, ni els seus plantejaments ni els seus objectius. D'una banda, la majoria dels membres del moviment podrien obtenir un habitatge. Potser sí que, per fer-ho, necessitarien l'ajut de les famílies. Però, si fos així, estarien en idèntica situació a la del 90% dels joves catalans quan proven d'establir-se pel seu compte. D'altra banda, la decisió és molt més complexa i escapa de la lògica de l'acció racional. *Okupen* per resoldre el problema d'habitatge, d'una forma diferent a l'establerta en la nostra societat. També *okupen* perquè somnien en muntar-se una forma de vida, alternativa, que defugui, tant com sigui possible, el consumisme. Dos ideals que tenen poc a veure amb l'egoïsme i que són ben a prop de plantejaments autotèlics.

Els *okupes* representen el crit d'uns joves que han d'integrar-se en una societat que no els satisfà i que els nega els mitjans per poder desenvolupar-se com a persones i com a ciutadans, d'acord amb els seus propis plantejaments. Opten, llavors, per organitzar-se d'una forma diferent: *okupen* col·lectivament cases i locals abandonats, els netegen i condicionen i, des d'allà, dediquen bona part dels seus esforços a treballar per als barris que els acullen, oferint serveis alternatius als existents²⁶.

Les seves reivindicacions, que parteixen de la pràctica, són exteses a partir de l'exemple i de la propaganda. Ells ens expliquen el procés: "Quan un decideix ocupar, es pot ficar, si és *guai* a qualsevol casa, si és que hi ha lloc. Si no n'hi ha, doncs l'ajudem que *okupi* una casa. El més interessant és *okupar* més cases"²⁷.

²⁵ A finals de novembre de 1996, el desllojament d'un grup d'*okupes* que s'havien instal·lat en el Cinema Princesa de la concorreguda Via Laietana barcelonina provocar que els mitjans de comunicació se'n fessin ressò. La brutal actuació de la policia i el suport dels veïns del barri van fer reflexionar sobre els problemes que, des de feia temps, els *okupes* venien denunciant.

²⁶ Organitzen tallers de manualitats, de música, de fotografia, munten concerts, teatre i activitats culturals, en un intent d'oferir un oci no consumista, especialment dirigit als nens i als joves.

²⁷ Extret d'unes entrevistes que els alumnes de la Facultat d'Econòmiques van fer a membres del moviment *okupa*, el curs 1998-99.

Un dels problemes importants que com a moviment ha de resoldre és trobar la forma d'incidir en la població, de donar a conèixer els seus plantejaments i propostes. En el cas dels *okupes* les dificultats són elevades perquè darrera de la qüestió de l'habitage hi ha un joc d'interessos summament complex²⁸. són forçats a abandonar les cases que *okupen*, la resistència és aprofitada per suscitar l'adhessió dels ciutadans i dels partits, mitjançant la conversió de l'expulsió en notícia. Per això l'acompanyen d'accions diverses: manifestacions, convocatòries a la premsa, concerts, conferències explicatives²⁹.

La forma organitzativa del moviment *okupa* és molt flexible però els garanteix la continuïtat. A partir d'assemblees resolen els problemes que se'ls presenten, fomenten i amparen noves *okupacions*, discuteixen les activitats a fer i posen en comú les seves experiències. Compten, a més, amb un equip d'advocats que els assessora i ajuda, conscients que les lleis existeixen i que els afecten encara que no els agradin.

Des d'un punt de vista polític, critiquen la integració dels partits en un Estat que consideren repressiu i discuteixen la seva eficàcia per resoldre els principals problemes de la societat d'avui. De tota manera, cerquen la col·laboració dels partits d'esquerra i esperen que aquests arribin a fer-se ressò dels seus plantejaments.

Les relacions entre moviments ciutadans

No faríem justícia a l'actual dinàmica dels moviments si no esmentéssim, encara que sigui de forma breu, les relacions que, des de fa temps, estan establint entre ells per tal d'aconseguir fites que els són comunes. És el que s'anomena *xarxa de xarxes* i que alguns han qualificat, amb encert, com a "xarxes que donen llibertat"³⁰.

Efectivament, ja en època franquista es va anar conseguint la relació i coordinació —al principi puntuals, després més estables i organitzades— del moviment veïnal, moviment d'ensenyants, pares

²⁸ D'una banda es planteja una casuística absolutament diversa que no permet fer generalitzacions (des del propietari que cobra menys de 5000 ptes. pel lloguer d'un pis a l'Eixample barceloní, fins els constructors i propietaris que dediquen els seus esforços a obtenir quantiosos beneficis amb el que és un bé de primera necessitat).

²⁹ Les *desokupacions* practicades a Barcelona, Terrassa i l'Hospitalet el 1997 i el 1998 constitueixen bons exemples del que s'està exposant. L'expulsió dels *okupes* del cinema Princesa va resultar paradigmàtica en el sentit que va crear notícia i que va donar a conèixer el moviment. La solidaritat del barri i dels altres moviments van aconseguir impedir el desnonament dels *okupes* de la Hansa

³⁰ Riechmann, J i Fernández Buey, F: *Redes que dan libertad*.

d'escola, moviments gai-feminista, ecologista, propau, antimilitarista, antiracista, sindicats d'esquerra i un llarg etcètera, que incloïa des d'entitats ciutadanes fins Col·legis Professionals o grups cristians progressistes. En aquesta dinàmica, especialment al principi, hi va jugar un paper clau el moviment ciutadà —encara que no pas ell sol—. Per exemple, certs sectors de l'Església, les universitats i els partits d'esquerra (llavors clandestins) van tenir també un fort protagonisme.

Avui, les connexions són clares. Hi ha participació dels membres d'un moviment en els altres quan aquests preparen una acció reivindicativa important; les cartes d'adhesió a assemblees o actes i propostes sonades resulten tan llargues que aconseguen quasi esgotar els qui escolten el llistat. De fet, la societat civil organitzada està reclamant i lluitant —amb mil formes distintes de dir-ho— per un model igualitari, participatiu i solidari. És la xarxa que dona llibertat i que pot obrir la porta —pesadíssima i encallada— d'un món millor.

Bibliografia

- ALABART, ANNA: *Associacions de Veïns i barris de Barcelona*. Tesi Doctoral, 1981.
- ALABART, ANNA: "Les AAVV: conquestes i factures", a *Nostra Utopia* Ed Planeta. Barcelona, 1986
- BORJA, JORDI: *Movimientos sociales urbanos*. Siap. Buenos Aires, 1973
- BORJA, JORDI: *Qué son las asociaciones de vecinos?*. Ed. Gaya Ciencia. Barcelona, 1976
- CASTELLS, MANUEL: *Movimientos sociales urbanos*. Ed. Siglo XXI. Madrid, 1974
- DOMINGO, M. I BONET, Ma. R.: *Barcelona i els moviments socials urbans*. Barcelona, 1998
- FAVB: *La Barcelona dels barris*. Barcelona, 1991
- OLSON, MANCUR: *The Logic of Collective Action*. Harvard University. 1965.
- OLSON, MANCUR: *Auge y decadencia de las naciones*. Ariel. Barcelona, 1986.
- RIECHMANN, J I FERNÁNDEZ BUEY, F: *Redes que dan libertad*. Ed. Paidós, Barcelona, 1994